

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

Ιστορία Κοινωνία Πολιτισμός

Ερευνητικά ζητήματα και προκλήσεις

Αφιερωματικός τόμος για τα 30 χρόνια του Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας

Επιμέλεια:

Αικατερίνη Σ. Μάρκου
Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής
Άγγελος Παληκίδης
Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

**ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ**

**Αφιερωματικός τόμος για τα 30 χρόνια του
Τμήματος Ιστορίας και Εθνολογίας**

Επιμέλεια

Αικατερίνη Σ. Μάρκου
Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής
Άγγελος Παληκίδης
Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2022

DEMOCRITUS UNIVERSITY OF THRACE
SCHOOL OF CLASSICS AND HUMANITIES
DEPARTMENT OF HISTORY AND ETHNOLOGY

**HISTORY, SOCIETY, CULTURE
RESEARCH ISSUES AND CHALLENGES**

**Thirtieth anniversary volume of the
Department of History and Ethnology**

Editors

Aikaterini S. Markou
Ioannis M. Mpakirtzis
Angelos Palikidis
Christina Papageorgopoulou

PUBLICATIONS K. & M. ANT. STAMOULIS
THESSALONIKI 2022

Τίτλος: ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ.
ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ
Αφιερωματικός τόμος για τα 30 χρόνια του Τμήματος Ιστορίας και
Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης

Copyright © ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

Έκδοση: Θεσσαλονίκη 2022

Εκδότης: ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ
Παλαιών Πατρών Γερμανού 38 – Ιωάννου Μιχαήλ 2
546 22 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-264748, 9000 777, 6946 461 460

Χορηγός: ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Σπουδές στην τοπική ιστορία – Διεπιστημονικές προσεγγίσεις»
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση – Μακέτα εξωφύλλου: Γαβριήλ Τσαγγαράτος

Όλα τα δικαιώματα μετάφρασης, αναπαραγωγής και προσαρμογής
κατοχυρωμένα για όλες τις χώρες του κόσμου

ISBN 978-960-656-108-5

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	13
ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ	15
ABSTRACTS	25
 Μανόλης Γ. Βαρβούνης Παρεκκλίσεις, εξωθεσμικές και παραβατικές συμπεριφορές του εκκλησιαστικού χώρου της Σάμου κατά την ηγεμονική περίοδο (1843-1912)	 39
 Βασίλης Δαλκαβούκης Όταν τα παιδιά της δεκαετίας του 1940 αφηγούνται... Όψεις μιας πολλαπλά ενήλικης παιδικής ηλικίας	 61
 Andrew Farrington A lifetime achievement award? The date of Pindar's <i>Olympian 7</i>	 79
 Κωνσταντίνος Ζαφείρης, Μαριάννα Κούκλη Οι γάμοι στη Θράκη: ευρήματα σε μερικούς ανθρωπολογικούς πληθυσμούς	 95
 Δημήτριος Καλπάκης Οι αθωνικές κτήσεις στην οικονομική γεωγραφία του Ύστερου Βυζαντίου	 129

Θανάσης Β. Κούγκουλος Ίχνη του Γ. Μ. Βιζυηνού στη βιβλιοθήκη του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως	159
Μαριάννα Κούκλη, Frank Siegmund, Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου Διαχρονικές τάσεις του αναστήματος στην Ελλάδα κατά την αρχαιότητα	179
Βασιλική Κράββα Κατανάλωση της εβραϊκότητας και στρατοπεδικές μουσικές επιτελέσεις: Εβραίοι καλλιτέχνες στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης	207
Efthymios Lampridis Social identity theory as a framework for understanding classroom dynamics	229
Aikaterini S. Markou Ethnic boundaries and the management of the ethnocultural difference: The case of the “Muslim” minority in Thrace in the 20th century until today	249
Νάντια Μαχά-Μπιζούμη Πολιτισμική οικειοποίηση και μόδα: Καταναλώνοντας μορφές και σχήματα ενδυματολογικών πολιτισμών	271
Marco Miotto علم النسب ‘Ilm al-nasab, <i>La scienza della genealogia</i> nei primi secoli dell’Islam (I-V/VII-XI sec.)	287

Λεωνίδας Μοίρας

Ο απόηχος του Ελληνο-οθωμανικού Πολέμου του 1897 στην
Οθωμανική Αυτοκρατορία 309

Ιωάννης Μ. Μπακιρτζής

Επισημάνσεις στο διεθνές πλαίσιο, την ελληνική εξωτερική πολιτική
και τις ελληνοοθωμανικές σχέσεις, από τον Κριμαϊκό (1853-1856)
ως τον Ρωσοοθωμανικό πόλεμο (1877-1878) 325

Eleonora Naxidou

Non-dominant ethnic groups in a Balkan nation state:
The case of the Gypsies in Bulgaria (1878-1919) 347

Άγγελος Παληκίδης

Η Ελλάδα ως ιστορική αλληγορία στην τέχνη της Επανάστασης 363

Χριστίνα Παπαγεωργοπούλου

Εφαρμογές αναλυτικών και ψηφιακών μεθόδων στη μελέτη και
προβολή του ανθρωπολογικού υλικού 385

Ευσταθία Ν. Παρασκευά

Η κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και της ιστορικής μνήμης
στους επετειακούς λόγους για την Ελληνική Επανάσταση:
Η περίπτωση τριών επετειακών λόγων 415

Κυριάκος Σγουρόπουλος, Περικλής Χρυσάφογλου,

Ντούσκα Ούρεμ-Κώτσου

Σύγχρονη τεχνική καταγραφής επιφανειακών ευρημάτων στην
αρχαιολογική έρευνα βασισμένη σε κινητές συσκευές 433

Δημοσθένης Ν. Στρατηγόπουλος Ένας ελάχιστος γνωστός ιαμβικός εἰρμός στὸ <i>Εἰρμολόγιον</i> τοῦ Σ. Εὐστρατιάδη. Editio correctior	451
Αλέξανδρος Τενεκετζής, Μάρκος Κωνσταντάκης, Κυριάκος Σγουρόπουλος, Ιωάννης Χριστοδούλου Εξατομικευμένη πολιτιστική εμπειρία χρήστη με βάση τις θεματικές κατηγορίες και τα ενδιαφέροντα πολιτιστικού τουρισμού: η περίπτωση της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	465
Παναγιώτα Τζιβάρα Οἱ σπουδές ἑνὸς βενετοῦ ὑπηκόου στὰ Γιάννενα τοῦ 18ου αἰῶνα στὸν καθρέφτη τῶν ἐπιστολῶν του	495
Γεώργιος Χρ. Τσιγάρας Εἰκόνες ἀγιορειτικῶν ἐργαστηρίων τοῦ 19ου αἰῶνα στὴν Ξάνθη καὶ τὴν Ροδόπη	515
Γεώργιος Χρ. Χαριζάνης Οἱ φυγάδες αυτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου Ἀλέξιος Γ΄ Ἄγγελος (1195-1203) καὶ Ἀλέξιος Ε΄ Δούκας Μούρτζουφλος (1204) καὶ ἡ τύχη τους	551
Κωνσταντῖνος Κ. Χατζόπουλος Οἱ ἀθηναϊκὲς εφημερίδες γιὰ τὴν κατάληψη τῆς Θράκης ἀπὸ τὸν ἐλληνικὸ στρατὸ κατὰ τὸν Β΄ Βαλκανικὸ Πόλεμο (1913)	563
Νικόλαος Γ. Χρύσης Πνευματικὲς καὶ ἰδεολογικὲς ἐξελίξεις στὴ Μεσαιωνικὴ Δυτικὴ Εὐρώπη καὶ οἱ σταυροφορίες κατὰ τῶν Βυζαντινῶν	579
ΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ	603

**Ίχνη του Γ. Μ. Βιζυηνού στη βιβλιοθήκη
του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως**

Θανάσης Β. Κούγκουλος

Περίληψη

Στη βιβλιοθήκη του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως στην Ορεστιάδα της Θράκης απόκεινται έξι λογοτεχνικά, διδακτικά και επιστημονικά βιβλία του Γεωργίου Μ. Βιζυηνού, που τυπώνονται ενόσω ζει από το 1873 έως το 1885. Τα βιβλία ανήκουν στην προσωπική συλλογή του Αδριανουπολίτη Χρήστου Δ. Παπαδόπουλου (1835-1906), καθηγητή της φιλοσοφίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο στην Αθήνα και εισηγητή της επί υφηγεσία διατριβής του Γ. Μ. Βιζυηνού για τη φιλοσοφία του καλού στον Πλωτίνιο. Ο ίδιος ο Βιζυηνός τα στέλνει στον καθηγητή του, τον οποίο γνωρίζει από την περίοδο που είναι σπουδαστής στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1872-1873) και εκεί διδάσκει και ο Παπαδόπουλος. Σε τέσσερα από τα έξι βιβλία σώζονται ιδιόχειρες αφιερώσεις με υπογραφές ή μονογραφές του Βιζυηνού προς τον Παπαδόπουλο, τις οποίες παρουσιάζουμε και σχολιάζουμε στη μελέτη μας. Με βάση το παραπάνω υλικό διαπιστώνεται ότι: α. Στη βιβλιοθήκη του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως διασώζεται το έκτο έως τώρα γνωστό αντίτυπο στην Ελλάδα της διδακτορικής διατριβής του Βιζυηνού για το παιδικό παιχνίδι. β. Αποδεικνύεται ότι τον Μάιο του 1881 ο λογοτέχνης δεν ξεκινά την περιπέτειά του με το μεταλλείο στο Σαμάκοβο, όπως πιστεύει η παλαιότερη βιβλιογραφία, αλλά βρίσκεται στο Παρίσι. γ. Τεκμηριώνεται η αγαστή και μακρά σχέση του Βιζυηνού με τον Χρήστο Δ. Παπαδόπουλο και απορρίπτονται ως αβάσιμες οι απόψεις ορισμένων μελετητών πως ο δεύτερος είναι δήθεν ο υπαίτιος του αποκλεισμού του από το ελληνικό πανεπιστήμιο.

Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αδριανουπόλεως (Φ.Σ.Α.) ιδρύεται τον Ιανουάριο του 1872 από διακεκριμένα μέλη της ελληνορθόδοξης κοινότητας με στόχο την υποστήριξη της ελληνικής εκπαίδευσης. Από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του προσπαθεί συστηματικά να συστήσει αξιόλογη βιβλιοθήκη και αναγνωστήριο.¹ Μετά την αναγκαστική προσφυγιά του χριστιανικού πληθυσμού της Θράκης, ο σύλλογος ανασυγκροτείται στη Θεσσαλονίκη το 1924 και μεριμνά για τη συγκέντρωση των πολύτιμων βιβλίων του, που αποθηκεύονται στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας και σε διάφορους άλλους φορείς. Στη συλλογή του συλλόγου προστίθενται η βιβλιοθήκη του Ελληνικού Γυμνασίου Αδριανουπόλεως, τμήματα ιδιωτικών και σχολικών βιβλιοθηκών και βιβλία από τα πνευματικά ιδρύματα της Βάρνας με προσφορά του Συλλόγου Βαρναίων Θεσσαλονίκης. Το διάστημα 2001-2004 η Βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου Κρήτης αναλαμβάνει την τεκμηρίωση με ηλεκτρονικές εγγραφές, τη συντήρηση και την ψηφιοποίηση μεγάλου μέρους των βιβλίων του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως. Στα ηλεκτρονικά δελτία, που είναι προσβάσιμα από το διαδίκτυο στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Νεοελληνικών Σπουδών *Ανέμη* του Πανεπιστημίου Κρήτης, περιλαμβάνονται και πληροφορίες για χειρόγραφες σημειώσεις παντός είδους, σχόλια, σφραγίσματα και αφιερώσεις πάνω στο έντυπο υλικό από τους συγγραφείς ή τους διαδοχικούς κτήτορες των συγκεκριμένων αντιτύπων.² Το 2012 η βιβλιοθήκη μεταστεγάζεται από τη Θεσσαλονίκη στην Ορεστιάδα του Νομού Έβρου στο οίκημα του πρώην Ειρηνοδικείου και το 2015 αποφασίζεται η μεταφορά της έδρας του συλλόγου – για δεύτερη φορά στην ιστορία του – στην ίδια πόλη,³ η οποία πραγματοποιείται τελικά το 2018.

Ανάμεσα στους τίτλους της βιβλιοθήκης του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως εντοπίζονται έξι λογοτεχνικές, διδακτικές και επιστημονικές

- 1 Για την ιστορική διαδρομή της βιβλιοθήκης βλ. Τζεκάκης Μ., Α. Πολίτης (επιμ.), *Βιβλιοθήκες του Ελληνισμού. Τεκμήρια από την Αδριανούπολη και τη Βάρνα*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2004, 53-54, 60-61, 65, 67, 68-69, 73-74, 78, 82, 83-84. Βακαλόπουλος, Κ. Α., *Παιδεία και Πολιτισμός στην Ανατολική Θράκη. Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αδριανουπόλεως (1872-2000). Από τη μαρτυρική Θρακική Γη στα άγια χρώματα της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης, 2007, 118-120, 145, 182-183, 214-215, 221, 225, 228-229, 231-251, 269-278.
- 2 Τζεκάκης, Πολίτης, ό.π., 88-89. Βλ. επίσης στην *Ανέμη* (<https://anemi.lib.uoc.gr/>) τη συλλογή: Βιβλιοθήκη Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως.
- 3 Κιηγιάς, Δ., «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αδριανουπόλεως», στο Ευ. Μανωλάς (επιμ.), *Ορεστιάδα: Διαδρομές στο Χρόνο. Πρακτικά 1ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Ορεστιάδας*, Νέα Ορεστιάδα: Σχολή Επιστημών Γεωπονίας και Δασολογίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Δήμος Ορεστιάδας, 2016, 283-284· ο ίδιος, *Η «Κιβωτός της Ελληνικής Γλώσσας» του αγίου Δωροθέου Πρωίου στη Βιβλιοθήκη του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Νέα Ορεστιάδα, 2016, 39-40.

εκδόσεις του Γεωργίου Μ. Βιζυηνού (1849-1896), που τυπώνονται ενόσω ζει από το 1873 έως το 1885. Τα βιβλία ανήκουν στην προσωπική συλλογή του Αδριανουπολίτη Χρήστου Δ. Παπαδόπουλου, καθηγητή της φιλοσοφίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο στην Αθήνα και μετά από αίτηση του Γεωργίου Μ. Βιζυηνού – και πρόταση της Φιλοσοφικής Σχολής (21 Δεκεμβρίου 1884) – εισηγητή (14 Ιανουαρίου 1885) της επί υφηγεσία διατριβής του για τη φιλοσοφία του καλού στον Πλωτίνω,⁴ με την οποία, έπειτα από προφορική εξέταση (6 Φεβρουαρίου 1885), ανακηρύσσεται παμψηφεί υφηγητής της ιστορίας της φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου.⁵ Ο ίδιος ο Βιζυηνός τα στέλνει στον καθηγητή του, τον οποίο γνωρίζει από την περίοδο που είναι ιεροσπουδαστής στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1872-1873)⁶ και εκεί διδάσκει φιλοσοφία και μαθηματικά ο Παπαδόπουλος.⁷ Σε τέσσερα από τα έξι βιβλία υπάρχουν ιδιόχειρες αφιερώσεις με υπογραφές ή μονογραφές του Βιζυηνού προς τον Παπαδόπουλο.

Ο Χρήστος Δ. Παπαδόπουλος⁸ γεννιέται το 1835 στην Αδριανούπολη. Φοι-

-
- 4 Επανεκδοση: Βιζυηνός, Γ. Μ., *Η φιλοσοφία του καλού παρά Πλωτίνω*, σχεδιάσμα εισαγωγής Π. Καλλιγιάς, Αθήνα: Αρμός, 1995.
- 5 Για την υφηγεσία του Βιζυηνού και την εισήγηση του Παπαδόπουλου βλ. Μαμώνη, Κ., «Η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του Βιζυηνού», *Θρακικά Χρονικά* 30 (1973), 58· Αθανασόπουλος, Β., *Οι μύθοι της ζωής και του έργου του Γ. Βιζυηνού*, Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1992, 50· Μαμώνη, Κ., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός και η εκπαίδευση. Η διδασκαλική του θητεία και προσφορά», στο Ξ. Κατσαρή-Βαφειάδη (επιμ.), *Γεώργιος Βιζυηνός. Η ζωή και το έργο του. Περιφερειακό Συνέδριο*, Κομοτηνή: Δήμος Κομοτηνής και Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κομοτηνής, 1997, 35-36 (παρότι η Μαμώνη γράφει ότι η αναφορά του Βιζυηνού διαβάζεται στη συνεδρία της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου της Αθήνας στις 21 Σεπτεμβρίου 1884, το ορθό είναι στις 21 Δεκεμβρίου 1884)· Νούτσος, Π., «Γεώργιος Βιζυηνός: Η “εσωτερική ιστορία” της Τέχνης», στο *Γεώργιος Βιζυηνός. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για τη ζωή και το έργο του*, Θεσσαλονίκη: Δήμος Κομοτηνής και Κέντρο Λαϊκών Δρωμένων, 1998, 41-42· ο ίδιος, «Γιατί ένας “Τρικουπικός” υφηγητής δεν σταδιοδρομεί στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», στο Κ. Αρώνη-Τσίχλη και Λ. Τρίχα (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2000, 496, 497-498, 499· Κουτριάνου, Ε., «Εισαγωγή. Γ. Μ. Βιζυηνός (1849-1896). Οι διαδρομές της ζωής και του έργου του», στο Γ. Μ. Βιζυηνός, *Τα ποιήματα*, επιμ. Ε. Κουτριάνου, τ. Α', Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2003, 116.
- 6 Κουτριάνου, ό.π., 48-52· Γλαβίνας, Α., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός σπουδαστής στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1872-1873)», *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης* 6 (2006), 189-229.
- 7 Μέξης, Α. Δ., *Η εν Χάλκη Ιερά Θεολογική Σχολή. Ιστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, Εν Κωνσταντινουπόλεϊ: Τύποις «Φαζιλέτ», 1935, 107, 115, 120.
- 8 Για βιοεργογραφικά στοιχεία σχετικά με τον Παπαδόπουλο βλ. Μογέ, Ξ. Δ., *Η εν Χάλκη Ελληνομπορική Σχολή*, Εν Κωνσταντινουπόλεϊ: Τύποις Βουτυρά και Σας, 1875, 107-126, 146-157, 176-177· Σπαθάκης, Α. Κ., *Vademecum ήτοι έλεγχος της τε κρίσεως των κριτών του Παιδαγωγού μου της παιδαγωγικής Χ. Παπαδοπούλου, καθηγητού του Πανεπιστημίου, και της ελλην. γραμματικής Π. Οικονόμου, διευθ. του εν Λαρίση Διδασκαλείου*, Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Σ. Κουσουλίνου, 1884, 5, 84, 89-90· Λαμπουσιάδης, Γ. Ι., «Η ελληνική κοινό-

τά αρχικά στην Ελληνική Σχολή της πατρίδας του. Σπουδάζει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και στη Λειψία της Γερμανίας. Ύστερα από την επάνοδό του το 1858 διδάσκει στις γυμνασιακές τάξεις της Σχολής Αδριανουπόλεως για μια τετραετία. Από το Οικουμενικό Πατριαρχείο τοποθετείται τη δεκαετία του 1860 καθηγητής της φιλοσοφίας στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης και ξεχωρίζει ανάμεσα στο διδακτικό προσωπικό. Στις 10 Ιουλίου 1873 αναλαμβάνει διευθυντής της Ελληνημπορικής Σχολής Χάλκης, αναμορφώνει το πρόγραμμα των μαθημάτων της Σχολής και παραδίδει στη γ' και δ' τάξη του Γυμνασίου τα αντικείμενα της εμπορικής ψυχολογίας και της πρακτικής φιλοσοφίας. Τον Απρίλιο του 1878 αναγορεύεται υφηγητής της φιλοσοφίας στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού Πανεπιστημίου, έπειτα από έγκριση της επί υφηγεσία διατριβής *Περί αφομοιώσεως εν τω ψυχικό βίω*⁹ και επιτυχή προφορική δοκιμασία. Τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους του ανατίθεται η διεύθυνση του ανασυσταθέντος Διδασκαλείου Αθηνών από την κυβέρνηση Αλέξανδρου Κουμουνδούρου και τον υπουργό παιδείας Θεόδωρο Δηλιγιάννη. Το 1880 διορίζεται έκτακτος και κατόπιν επίτιμος καθηγητής της φιλοσοφίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο και από το ακαδημαϊκό έτος 1881-1882 διδάσκει ως τακτικός καθηγητής μέχρι τον θάνατό του. Στις 13 Ιουνίου 1886 εκλέγεται κοσμήτορας της Φιλοσοφικής Σχολής για την περίοδο 1886-1887. Με την ιδιότητα του καθηγητή ή του κοσμήτορα συμμετέχει στη σύγκλητο του Πανεπιστημίου κατά τα ακαδημαϊκά έτη 1884-1885, 1886-1887 και 1894-1895 και υποστηρίζει σθεναρά τη διδασκαλία της παιδαγωγικής ως πρακτικής/εφαρμοσμένης επιστήμης σε συνάρτηση με την ψυχολογία, τη λογική

της Αδριανουπόλεως επί Τουρκοκρατίας», *Θρακικά 1/Γ' & Δ' (1928)*, 305, 306· Κουρτίδης, Κ. Γ., «Χρήστος Παπαδόπουλος – Βασίλειος Γρηγοριάδης», *Θρακικά 1/Γ' & Δ' (1928)*, 493· Άμαντος, Κ., «Λόγιοι Θράκης», *Θρακικά [Παράρτημα Γ' Τόμου] (1931)*, 172· Φούκας, Β. Α., *Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1837-1910). Αναζητήσεις, θέσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, 2005, 31, 69, 70, 94, 103, 106, 135-138, 160-176, 179, 193, 293· Δρούγκα, Κ. Α., *Η ελληνική παιδεία στην Ανατολική Θράκη κατά την Οθωμανοκρατία (1352-1922). Η ιδεολογική λειτουργία της εκπαιδευτικής διαδικασίας*, Θεσσαλονίκη, Αντ. Σταμούλης, 2011, 100, 189-190, 191· Φούκας, Β. Α., *Η Παιδαγωγική θεωρία και επιστήμη στην Ελλάδα (18ος και 19ος αιώνες): Βασικοί εκπρόσωποι – αντιπροσωπευτικά κείμενα*, Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη, 2014, 167-183· Βαχάρογλου, Ευ., «“Η πραγμάτωση του ηθικού προτύπου στη συνείδηση του ανθρώπου λαμβάνει τη μορφή ηθικού χαρακτήρα”: Η έννοια της ηθικής στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών μέσα από τα εγχειρίδια Παιδαγωγικής του Χρήστου Παπαδόπουλου (19ος αιώνας)», στο *Μεγάλοι Έλληνες και Κύπριοι Παιδαγωγοί από την Αρχαιότητα έως Σήμερα: Εκπαιδευτική Συμβολή και Παιδαγωγική Μνήμη. Πρακτικά 7ου Πανελλήνιου Συνεδρίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.-Ε.Π.ΕΚ.)*, 10-12 Οκτωβρίου 2014, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.elliepek.gr/documents/70_synedrio_eisigiseis/Vacharoglou.pdf (τελευταία ανάκτηση 04/10/2021).

9 Παπαδόπουλος, Χ. Δ., *Περί αφομοιώσεως εν τω ψυχικό βίω*, Αθήνησι: Εκ του Τυπογραφείου της Φιλοκαλίας, 1878.

κή και την ηθική. Πεθαίνει στην Αθήνα στις 3 Ιουλίου 1906 αφήνοντας την περιουσία του στο Πανεπιστήμιο και στην ελληνική κοινότητα της Αδριανούπολης.

Ο Παπαδόπουλος με σεβαστά ποσά¹⁰ και με δωρεάν παράδοση μαθημάτων σε τελειόφοιτους και δημοδιδασκάλους¹¹ συνδράμει τα εκπαιδευτήρια της ιδιαίτερης του πατρίδας και φροντίζει ανελλιπώς για τον εμπλουτισμό των βιβλιοθηκών της. Για παράδειγμα δωρίζει τους τρεις πρώτους τόμους (1889-1893) από τη σειρά *Λεξικόν Εγκυκλοπαιδικόν* των εκδοτών Μπαρτ και Χίρστ, που επιμελείται ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και όπου συντάσσει εκατόν δεκαοκτώ ενδιαφέροντα λήμματα ο Γ. Μ. Βιζυηνός, στην κοινοτική βιβλιοθήκη¹² και χαρίζει βιβλία στο Γυμνάσιο Αδριανουπόλεως.¹³ Στον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Αδριανουπόλεως σώζονται εβδομήντα οκτώ φιλολογικά, λογοτεχνικά, ιστορικά, φιλοσοφικά, ψυχολογικά, παιδαγωγικά, θεολογικά, ιατρικά και φυσικομαθηματικά βιβλία και εγχειρίδια από την ιδιωτική του βιβλιοθήκη με αφιερώσεις των συγγραφέων ή μεταφραστών τους προς τον ίδιο – κυρίως εκπαιδευτικών, μετέπειτα καθηγητών του Εθνικού Πανεπιστημίου και συναδέλφων του.¹⁴ Κατά πάσα πιθανότητα προέρχονται από την ενσωμάτωση των εναπομεινάντων βιβλίων του Ελληνικού Γυμνασίου Αδριανουπόλεως. Επισημαίνονται αφιερώσεις του αρχαιολόγου Απόστολου Σ. Αρβανιτόπουλου, του λατινιστή Ερρίκου Αντ. Σκάσση, του λα-

10 «Μεγάλοι ευεργέται Σχολών Αδριανουπόλεως», *Εκκλησιαστική Αλήθεια* ΚΓ' /29 (18 Ιουλίου 1903), 322.

11 Κωνσταντινίδης, Γ., «Η εν Αδριανουπόλει ελληνική κοινότης», *Θρακικά* 19 (1944), 56.

12 Κεντρική Υπηρεσία Γ.Α.Κ., Αρχείο του τέως Ταμείου Ανταλλαξίμων, Επαρχία Θράκης, Κώδικες περιοχής Αδριανούπολης, Κοινοτικοί Κώδικες, αρ. 026 [Κατάλογος Συγγραμμάτων ελληνικών και ξένων γλωσσών, εν Αδριανουπόλει τη 10 Ιανουαρ. 1900» (26_XXVI, 166)], 47-48, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <http://arxiomnimon.gak.gr/browse/resource.html?tab=01&id=568315> (τελευταία ανάκτηση 05/10/2021). Για το αρχειακό τεκμήριο βλ. Αποστολίδης, Κ.-Μ., «Κώδικες Ανατολικής Θράκης», *Θρακικά* 18 (1943), 106 - αρ. XXVI. Για τη συνεργασία του Βιζυηνού με το λεξικό βλ. Βαλέτας, Γ., «Φιλολογικά στο Βιζυηνό», *Θρακικά* 8 (1937), 222-224 - αρ. 178-274· Μαμώνη, Κ., «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού (1873-1962). Ανέκδοτα ποιήματα από το χειρόγραφο “Λυρικά”», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσικού Θησαυρού* 29 (1963), 239-245 - αρ. 260-377· η ίδια, «Από τη βιογραφία και εργογραφία του Γ. Βιζυηνού. Καταγραφές και επισημάνσεις», *Ενδοχώρα* 3/48 (Δεκέμβριος 1996), 15-17· Κουτριάνου, ό.π., 142-143· Βιζυηνός, Γ. Μ., *Στους δρόμους της λογοσύνης. Κείμενα γνώσης, θεωρίας και κριτικής*, επιμ. Π. Μουλλάς, επιλεγόμενα - υπόμνημα Β. Αποστολίδου και Μ. Μικέ, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2013, 529-577· Κούγκουλος, Θ. Β., *Η αναπαράσταση του γενέθλιου τόπου στα διηγήματα του Γ. Μ. Βιζυηνού*, Granada: Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, 2020, 30-31.

13 Τζεκάκης, Πολίτης, ό.π., 44· Ρυζιώτης, Γ., Κιηγμάς, Δ., «Χρήστος Παπαδόπουλος», στο Ευ. Μανωλάς (επιμ.), *Η Ορεστιάδα στον 21^ο αιώνα: Προκλήσεις και Προοπτικές. Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Ορεστιάδας*, Νέα Ορεστιάδα: Σχολή Επιστημών Γεωπονίας και Δασολογίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Δήμος Ορεστιάδας, 2020, 244.

14 Ρυζιώτης, Κιηγμάς, ό.π., 244-245.

ογράφου Νικόλαου Γ. Πολίτη, των ιστορικών Γεωργίου Π. Κρέμου και Παύλου Καρολίδη, των ιατρών Λουκά Παπαϊωάννου, Ανδρέα Αναγνωστάκη και Δημητρίου Χασιώτη, των χημικών Όθωνα Αθ. Ρουσόπουλου και Σπυρίδωνα Α. Οικονομίδη, του γυμνασιάρχη Ιωάννη Κ. Κοφινιώτη, του θεολόγου Κωνσταντίνου Ι. Δυοβουνιώτη, του τμηματάρχη της Δημοτικής Εκπαιδευσεως και υπουργού Δημητρίου Γ. Πετρίδη, του καθηγητή ζωολογίας Νικόλαου Χ. Αποστολίδη, του καθηγητή χριστιανικής αρχαιολογίας Γεώργιου Ι. Δέρβου και πολλών άλλων.

Τα αποκείμενα στη βιβλιοθήκη της Ορεστιάδας βιβλία του Βιζυηνού και οι αυτόγραφεσ αφιερώσεις σε τέσσερα από αυτά¹⁵ είναι κατά χρονολογική σειρά:

1. *Ποιητικὰ Προτώλεια* [sic], Γεωργίου Μ. Βιζυηνού, Ίεροσπουδαστοῦ τῆς ἐν Χάλκῃ Θεολογικῆς Σχολῆς, Ἐξεδόθησαν δαπάνῃ φιλοκάλου τινὸς Ὀμογενοῦς, Ἐν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις «Βυζαντίδος», 1873 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0575).¹⁶

Το αντίτυπο φέρει στο εξώφυλλο σφραγίδα της εν Αδριανουπόλει Κεντρικής Εφορείας της Εκπαιδευσεως. Ορισμένα βιβλία του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως με σφραγίδα της Κεντρικής Εφορείας έχουν παράλληλα και αφιερώσεις προς τον Παπαδόπουλο, οπότε με ασφάλεια εικάζουμε πως ο Αδριανουπολίτης καθηγητής είναι ο αρχικός κάτοχος των *Ποιητικῶν Πρωτολειῶν* του Βιζυηνού, προφανώς από την εποχή της θητείας του στη Θεολογική και στην Ελληνεμπορική Σχολή της Χάλκης.

2. Γεωργίου Μ. Βιζυηνού, *Ὁ Κόδρος, Ἐπικὸν ποίημα βραβευθὲν κατὰ τὸν Βουτσιαῖον Ποιητικὸν Διαγωνισμὸν τοῦ 1874*, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνεξαρτησίας, 1874 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0576).¹⁷

Στην πρώτη λευκή σελίδα μετά το εξώφυλλο παρατίθεται ιδιόχειρη αφιέρωση με μαύρη μελάνη, που υπογράφεται με τα αρχικά του ονοματεπωνύμου και του πατρωνύμου του Βιζυηνού (Γ.Μ.Β.),¹⁸ μονογραφή που υιοθετεί ο λογοτέ-

15 Ευχαριστώ θερμά και από εδώ τον Δημήτριο Ν. Κιηγιά και τον Γεώργιο Β. Ρυζιώτη, πρόεδρο και αντιπρόεδρο του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως στην Ορεστιάδα, για την ευγενική παραχώρηση άδειας μελέτης και φωτογράφησης των βιβλίων και των αφιερώσεων του Γ. Μ. Βιζυηνού. Συγκρίνοντας τον γραφικό χαρακτήρα των αφιερώσεων με τα γνωστά χειρόγραφα του Βιζυηνού, είναι εύκολα αντιληπτό πως πρόκειται για αυτόγραφα σημειώματα. Βλ. Βαλέτας, ό.π., 263· Ξηρέας, Μ., *Άγνωστα βιογραφικά στοιχεία και κατάλοιπα του Βιζυηνού*, Λευκωσία [sic] - Κύπρος: χ.ε., 1949, 16β, 40β, 48β, 56β, 64β· Βιζυηνός, Γ., *Επιστολές*, εισαγωγή - σημειώσεις - σχόλια Γ. Παπακώστας, Αθήνα: Πατάκης, 2004, 77-87.

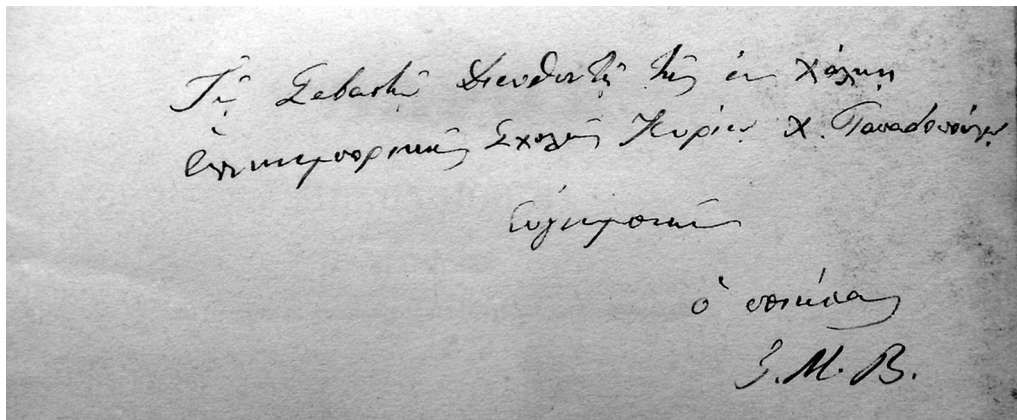
16 Βλ. Βαλέτας, ό.π., 214 - αρ. 1· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ό.π., 213 - αρ. 1. Ψηφιακό αντίτυπο στην *Ανέμη*: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/4/3/a/metadata-86-0000222.tkl> (τελευταία ανάκτηση 15/09/2021).

17 Βλ. Βαλέτας, ό.π., 214 - αρ. 2· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ό.π., 213 - αρ. 2.

18 Η αφιέρωση μεταγράφεται στο ηλεκτρονικό δελτίο του βιβλίου στην *Ανέμη* με επουσιώδη λάθη: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/c/8/f/metadata-22-0000026.tkl> (τελευταία ανάκτηση 15/09/2021).

χνης στον επίλογό του στον *Κόδρο* (σ. 80) και σε επόμενες συνεργασίες του σε ποικίλα έντυπα:¹⁹

Τῷ Σεβαστῷ Διευθυντῇ τῆς ἐν Χάλκῃ / Ἑλληνημπορικῆς Σχολῆς Κυρίῳ Χ.
Παπαδοπούλῳ / Εὐγνωμονῶν / ὁ ποιήσας / Γ.Μ.Β. (Εικόνα 1)

Εικόνα 1: Η αφιέρωση στον *Κόδρο* (1874).

Η ποιητική σύνθεση *Ο Κόδρο* κυκλοφορεί στα τέλη Μαΐου του 1874, ενώ ο Βιζυηνός το σχολικό έτος 1873-1874 είναι μαθητής στο Β' Γυμνάσιο Αθηνών στην Πλάκα και διανύει το καλοκαίρι του 1874 στην Κωνσταντινούπολη.²⁰ Τότε προσφέρει την ποιητική συλλογή του και στον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο Κωνσταντινουπόλεως.²¹ Εντούτοις, παρακολουθεί στενά τα επαγγελματικά βήματα του παλιού του δασκάλου και είναι ενήμερος για την προαγωγή του Παπαδόπουλου σε διευθυντή της σχολής των ομογενών εμπόρων στη Χάλκη.

3. *Das Kinderspiel in Bezug auf Psychologie und Pädagogik*, Von Dr. Georg M. Bizyenos, Leipzig: Verlag von Heinrich Matthes, 1881 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0060).²²

Το αντίτυπο εντάσσεται στη σειρά Β από τις δύο εκδοχές της έντυπης μορφής της διδακτορικής διατριβής του Βιζυηνού για την ψυχολογική και παιδαγω-

19 Για παράδειγμα βλ. Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ό.π., 220 - αρ. 26, 239, 245 - αρ. 378· Βαρελάς, Λ., «Γ. Μ. Βιζυηνός (1849-1896). Δύο άγνωστα κείμενα», *Νέα Εστία* 1854 (Μάιος 2012), 587· ο ίδιος, Μετά θάρρους ανησυχίας εμπνέοντος. *Η κριτική πρόσληψη του Γ. Μ. Βιζυηνού (1873-1896)*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2014, 460, 465.

20 Κουτριάνου, ό.π., 55-56.

21 «Συνεδρίασις ΥΕ'. Τακτική. Τη 14 8βρίου 1874. Προεδρεύοντος του κ. Κ. Καλλιάδου», *Ο εν Κωνσταντινουπόλει Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Θ'* (1874-1875), 211. Βλ. και Μαμώνη, Κ., «Νέα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του Βιζυηνού», *Διαβάζω* 278 (8 Ιανουαρίου 1992), 18.

22 Βλ. Βαλέτας, ό.π., 215 - αρ. 4· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ό.π., 218-219 - αρ. 18. Ψηφιακό αντίτυπο στην *Ανέμη*: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/b/6/9/metadata-106-0000080.tkl> (τελευταία ανάκτηση 15/09/2021).

γική διερεύνηση του παιδικού παιχνιδιού,²³ με την οποία αποκτά τον τίτλο του Διδάκτορα της Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου της Γοττίγγης (Georg-August-Universität Göttingen). Η σειρά Β αφορά όσα βιβλία προορίζει ο συγγραφέας για τον λόγο του κύκλο ή για το εμπόριο, αφού προστίθεται στη σελιδοποίηση της σειράς Α, που υπηρετεί τις ανάγκες της εσωτερικής διανομής στο πανεπιστήμιο, χωριστό εξώφυλλο με την αναγραφή της νέας του ιδιότητας ως διδάκτορα.

Στο εξώφυλλο διακρίνεται σφραγίδα της εν Αδριανουπόλει Κεντρικής Εφορείας της Εκπαιδεύσεως. Στη σελίδα τίτλου και από πάνω δεξιά μέχρι το όνομα του συγγραφέα παρατηρείται η ιδιόγραφη αφιέρωση με μπλε σκούρα μελάνη και ολόγραφη υπογραφή:²⁴

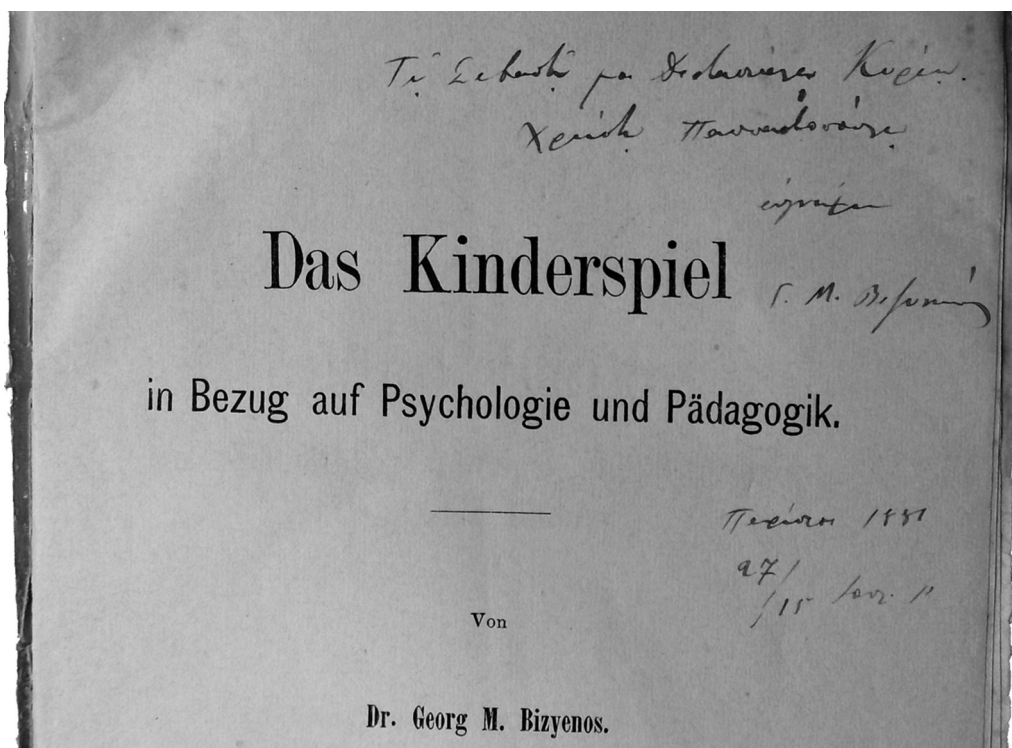
Τῷ Σεβαστῷ μοι Διδασκάλῳ Κυρίῳ / Χρήστῳ Παπαδοπούλῳ / εὐγνώμων /
Γ. Μ. Βιζυηνός / Παρίσιοι 1881 / 27/15 <'>Ιουλ. Γ' (Εικόνα 2)

Η ημερομηνία 27 Ιουλίου αντιστοιχεί στο υφιστάμενο στη Γαλλία Γρηγοριανό ημερολόγιο και η 15η Ιουλίου 1881 στο ισχύον στην Ελλάδα και στην Οθωμανική Αυτοκρατορία Ιουλιανό. Ο Βιζυηνός θυμάται με ευγνωμοσύνη και πάλι τον Παπαδόπουλο από το Παρίσι, όπου ταξιδεύει τον Απρίλιο του 1881 αμέσως μετά τη λήψη του διδακτορικού του διπλώματος (Φεβρουάριος 1881) στη Γερμανία.²⁵

4. *Ἡ φιλοσοφία τοῦ καλοῦ παρὰ Πλωτίνῳ*, Διατριβὴ ἐπὶ ὑψηγεσίᾳ, Ὑπὸ Γ. Μ. Βιζυηνοῦ, Διδάκτορος καὶ Καθηγητοῦ τῆς Φιλοσοφίας ἐν τοῖς ἐν Ἀθήναις Γυμνασίοις, Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἀττικῆς Μουσείου, 1884 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0377).²⁶

Πάνω και δεξιά στο εξώφυλλο εμφανίζεται η σημείωση με μαύρη μελάνη:

- 23 Για τις δύο έντυπες παραλλαγές (σειρά Α και Β) της διδακτορικής διατριβής του Βιζυηνού βλ. Σιδεράς, Α., Σιδερά-Λύτρα, Π., «Εισαγωγή», στο Βιζυηνός, Γ. Μ., *Το παιδικό παιχνίδι σε σχέση με την Ψυχολογία και την Παιδαγωγική. Πρωτότυπη επί διδακτορία διατριβή για την απόκτηση του τίτλου του Διδάκτορα της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Γοττίγγης*, εισαγωγή – μτφρ. - σχόλια Α. Σιδεράς και Π. Σιδερά-Λύτρα, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, 2009, 56-66, 93-94.
- 24 Επίσης πρώτα μεταγράφεται με σφάλμα στην ημερομηνία (17/15 Ιουν) στο ηλεκτρονικό δελτίο της *Ανέμης*, ό.π. - σημ. 22, και από εκεί υποδεικνύεται από τη βιβλιογραφία: Βαρελάς, Μετά θάρρους ανησυχίαν ..., ό.π., 95-96 - σημ. 177 (με αναγνώριση της ημερολογιακής διαφοροποίησης)· Ρυζιώτης, Κιηγμάς, ό.π., 244.
- 25 Σιδεράς, Α., Σιδερά-Λύτρα, Π., «Άγνωστη επιστολή του Γεωργίου Βιζυηνού σε Γερμανό φίλο του», *Ενδοχώρα* 57-58 (Αύγουστος 1998), 129-130· Κουτριάνου, ό.π., 100-103· Βαρελάς, Μετά θάρρους ανησυχίαν ..., ό.π., 46· ο ίδιος, «Γ. Μ. Βιζυηνός: Μεταξύ αυτοβιογραφίας και μυθοπλασίας», στο Ι. Πολέμης, Α. Μπρούζος, Α. Βογιατζόγλου, Δ. Σ. Γεωργακόπουλος (επιμ.), *Δώρα σεμνά. Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Μάρθα Καρπόζηλου*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2021, 238.
- 26 Βλ. Βαλέτας, ό.π., 216 - αρ. 8· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ό.π., 219 - αρ. 19.

Εικόνα 2: Η αφιέρωση στη διδακτορική διατριβή (1881).

«Κον Χ Παπαδόπουλον», που δεν φαίνεται να είναι γραμμένη από το χέρι του Βιζυηνού, καθώς δεν μοιάζει ιδιαίτερα με τον γραφικό του χαρακτήρα. Ίσως η σημείωση να οφείλεται σε κάποιο διοικητικό στέλεχος του Πανεπιστημίου Αθηνών και το αντίτυπο από την βιβλιοθήκη του Παπαδόπουλου να είναι ένα από αυτά που ο Βιζυηνός υποβάλλει μαζί με την αίτηση υφηγεσίας προς τη Φιλοσοφική Σχολή για το μάθημα της ιστορίας της φιλοσοφίας την Παρασκευή 21 Δεκεμβρίου 1884²⁷ και που ο Αδριανουπολίτης καθηγητής της φιλοσοφίας χρησιμοποιεί για την εισηγητική έκθεσή του τη Δευτέρα 14 Ιανουαρίου 1885.²⁸

5. Γεωργίου Μ. Βιζυηνού, *Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ, Α΄ Πνευμα-*

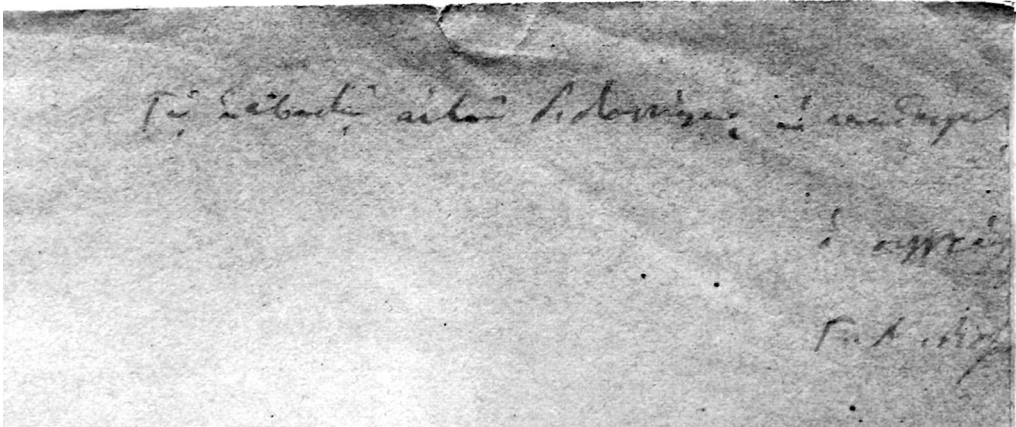
27 Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αρχείο Φιλοσοφικής Σχολής, Πρακτικά Συνεδριάσεων Φιλοσοφικής Σχολής, 1881-1885 τ. 6, Συνεδρίαση: 21 Δεκεμβρίου 1884, 88, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://pergamon.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/34492#contents> (τελευταία ανάκτηση 05/10/2021). Βλ. και Σιδεράς, Α., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ως επιστήμων», *Περί Θράκης* 2 (2002), 160.

28 Ό.π., Συνεδρίαση: 14 Ιανουαρίου 1885, 95-96, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: <https://pergamon.lib.uoa.gr/uoa/dl/frontend/el/browse/34493#contents> (τελευταία ανάκτηση 05/10/2021). Βλ. και Σιδεράς, «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ...», ό.π., 160-162· Βαρελάς, Μετά θάρρους ανησυχίαν ..., ό.π., 311-313.

τικαὶ ἰδιοφυΐαι (Παραγωγοὶ τοῦ καλοῦ), Ἐν Ἀθήναις: Σπυρίδ. Κουσουλίνου Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον, 1885 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0702).²⁹

Το αντίτυπο του Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἀδριανουπόλεως εἶναι το πρώτο τεύχος της επιστημονικῆς πραγματείας του Βιζυηνού για την τέχνη και την αισθητική,³⁰ που τυπώνεται σε δύο τομῖδια τον Ιούλιο του 1885 κατά τους κολοφώνες, για την ακρίβεια στις αρχές και στα τέλη του μήνα ἀντίστοιχα.³¹ Επίσης στο ἐξώφυλλο κείται σφραγίδα της ἐν Ἀδριανουπόλει Κεντρικῆς Εφορείας της Εκπαιδεύσεως. Πάνω και δεξιά στη σελίδα ψευδοτίτλου διαφαίνεται ἡ ιδιόχειρη ἀφιέρωση με ἀχνή μπλε μελάνη και ολόκληρη ὑπογραφή:

Τῷ Σεβαστῷ αὐτοῦ διδασκάλῳ και παιδαγωγῷ / ὁ συγγραφέας /
Γ. Μ. Βιζυηνός (Εικόνα 3)

Εικόνα 3: Ἡ ἀφιέρωση στο πρώτο τεύχος των *Ψυχολογικῶν μελετῶν ἐπὶ τοῦ καλοῦ* (1885).

Αναμφισβήτητα ὁ Παπαδόπουλος εἶναι ὁ ἀποδέκτης, δεδομένου ὅτι στον Φιλεκπαιδευτικὸ Σύνλογο δεν εὐρίσκονται ἀφιερωμένα σε ἄλλους βιβλία του λογοτέχνη. Καθόλου τυχαία ὁ Βιζυηνός του ἀναγνωρίζει ἐκτός ἀπὸ τον τίτλο του

29 Βλ. Βαλέτας, ὁ.π., 216 - αρ. 9· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού ...», ὁ.π., 219 - αρ. 21.

30 Επανεκδοση: Βιζυηνός, *Στους δρόμους ...*, ὁ.π., 85-157· Βιζυηνός, Γ. Μ., *Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ*, εἰσαγωγή - ἐπιμέλεια - σχόλια Λ. Κωνσταντέλλου, Ἀθήνα: Δρόμων, 2020. Για τη μελέτη του Βιζυηνού βλ. Μαυρέλος, Ν., «Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ του Γ. Βιζυηνού: Ἡ “παιδιά” και ἡ “φυσικὴ τάσις πρὸς μίμησιν” ὡς παράγοντες διαμόρφωσης της “καλλολογικῆς διαθέσεως” και του ἔργου τέχνης», στο Ν. Μαυρέλος (επιμ.), *Το εὔρος του ἔργου του Γ. Βιζυηνού. Παλαιότερες ἀναγνώσεις και νέες προσεγγίσεις. Εἰς μνήμην Κυριακῆς Μαμώνη*, Ἀθήνα: Σοκόλης-Κουλεδάκης - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2012, 241-258· Λαυράνου, Ε., *Γεώργιος Βιζυηνός. Ψυχολογικαὶ μελέται ἐπὶ τοῦ καλοῦ. Ἡ σχέση της αισθητικῆς θεωρίας του συγγραφέα με την θεωρία του Immanuel Kant για το Ωραῖο*, μεταπτυχιακὴ διπλωματικὴ ἐργασία, Τμῆμα Ἑλληνικῆς Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνῆ, 2019.

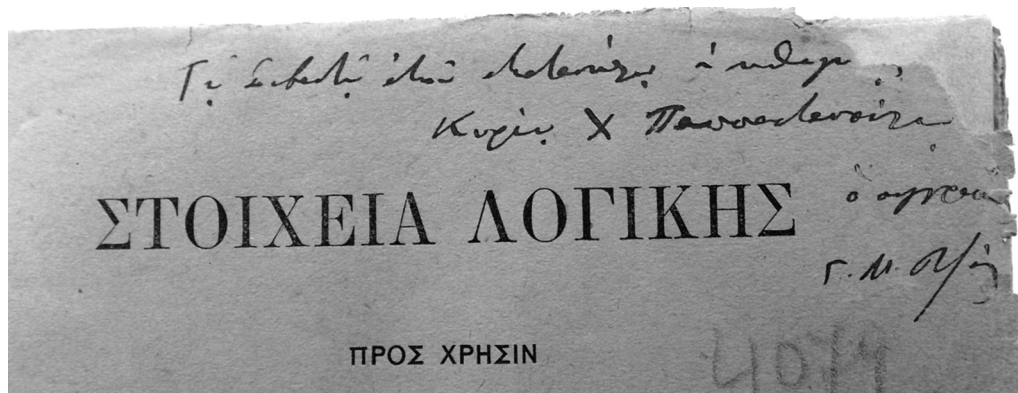
31 Βαρελάς, *Μετὰ θάρρους ἀνησυχίαν ...*, ὁ.π., 106.

δασκάλου του και αυτόν του παιδαγωγού του, εφόσον πρωτοστατεί στην ακαδημαϊκή καθιέρωση της παιδαγωγικής επιστήμης.³²

6. *Στοιχεία Λογικής πρὸς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας*, Ὑπὸ Γεωργίου Μ. Βιζυηνοῦ, Καθηγητοῦ τῆς Ψυχολογίας καὶ τῆς Λογικῆς ἐν τοῖς ἐν Ἀθήναις Γυμνασίοις καὶ Ὑφηγητοῦ τῆς Ἱστορίας τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ, Ἐν Ἀθήναις: Σπυρίδωνος Κουσουλίνου Τυπογραφεῖον καὶ Βιβλιοπωλεῖον, 1885 (αρ. Φ.Σ.Α.: 0687).³³

Το σχολικό εγχειρίδιο του Βιζυηνού κυκλοφορεί τον Αύγουστο του 1885³⁴ από το ίδιο τυπογραφείο που βγάζει τα δύο τεύχη των *Ψυχολογικῶν μελετῶν ἐπὶ του καλοῦ*. Αφιερώνεται στη Φιλοσοφική Σχολή του «Ἐθνικοῦ τῆς Ἑλλάδος Πανεπιστημίου», της οποίας είναι υφηγητής – δηλαδή δυνητικά και υποψήφιος καθηγητής. Στο εξώφυλλο του αντίτυπου του Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου Ἀδριανουπόλεως, πάνω και δίπλα ἀπὸ τον τίτλο, απαντάται ἡ ἀυτόγραφη και υπογεγραμμένη ἀφιέρωση με μαύρη μελάνη:³⁵

Τῷ Σεβαστῷ αὐτοῦ διδασκάλῳ καὶ καθηγητῇ / Κυρίῳ Χ. Παπαδοπούλῳ / ὁ συγγραφέας / Γ. Μ. Βιζυηνός (Εικόνα 4)

Εικόνα 4: Η αφιέρωση στα *Στοιχεία Λογικής* (1885).

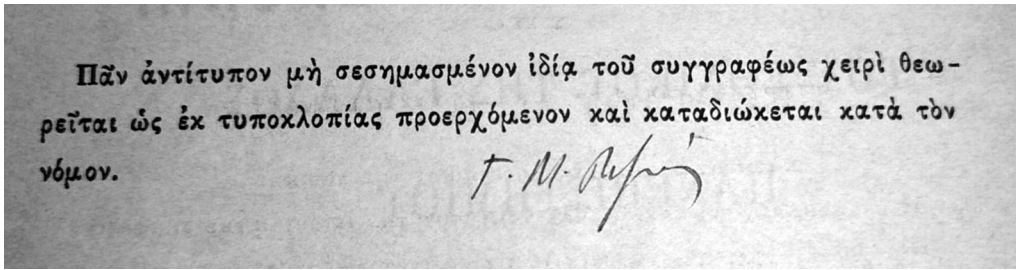
Ὅπως σε κάθε αντίτυπο, στη σελίδα μετὰ τον τίτλο ο συγγραφέας υπογράφει ἰδιοχείρως με μαύρη μελάνη για να προστατεύσει τὴν ἔκδοση ἀπὸ πιθανή τυπο-

32 Φούκας, *Η παιδαγωγική κατάρτιση ...*, ὁ.π., 176· ο ἴδιος, *Η Παιδαγωγική θεωρία και επιστήμη ...*, ὁ.π. 183.

33 Βλ. Βαλέτας, ὁ.π., 216 - αρ. 11· Μαμώνη, «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνοῦ ...», ὁ.π., 219 - αρ. 20. Ψηφιακό ἀντίτυπο στην *Ἀνέμη*: <https://anemi.lib.uoc.gr/metadata/f/9/5/metadata-86-0000426.tkl> (τελευταία ἀνάκτηση 15/09/2021).

34 Βαρελάς, *Μετὰ θάρρους ἀνησυχίαν ...*, ὁ.π., 106.

35 Κι αὐτή ἡ ἀφιέρωση μεταγράφεται με ἀνευ σημασίας παραδρομές στο ηλεκτρονικό δελτίο τῆς *Ἀνέμης*, ὁ.π. - σημ. 33, και ἀπὸ ἐκεῖ ἐπισημαίνεται στη βιβλιογραφία: Βαρελάς, *Μετὰ θάρρους ἀνησυχίαν ...*, ὁ.π., 95-96 - σημ. 177· Ρυζιώτης, *Κιηγμάς*, ὁ.π., 244.

Εικόνα 5: Η ιδιόχειρη υπογραφή του Γ. Μ. Βιζυηνού έπειτα από τη σελίδα τίτλου στα *Στοιχεία Λογικής* (1885).

Πηγή: Φωτογραφία Δημητρίου Ν. Κιηγιά.

κλοπία (Εικόνα 5). Από το εαρινό εξάμηνο του έτους 1884-1885 έως το 1892 ο Βιζυηνός ως υφηγητής προγραμματίζεται να διδάξει στο πανεπιστήμιο ιστορία της αρχαίας φιλοσοφίας χωρίς να το πράττει ποτέ³⁶ και από τον Απρίλιο του 1885 αρχίζει η σκληρή σύγκρουσή του με τον Μαργαρίτη Ευαγγελίδη (1850-1932) και ετέρους διεκδικητές και αντιπάλους για την έδρα της ιστορίας της φιλοσοφίας.³⁷ Συνεπώς, το καλοκαίρι του 1885, όπου εκδίδει αλληπάλληλα τρία επιστημονικά και διδακτικά βιβλία, κορυφώνεται η ανάγκη του να στηριχθεί για την ανέλιξη του στον δάσκαλό του στη Χάλκη και καθηγητή του στο Πανεπιστήμιο της Αθήνας Παπαδόπουλο.

Με βάση το παραπάνω υλικό της βιβλιοθήκης του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως στην Ορεστιάδα διαπιστώνονται τα εξής νέα δεδομένα για την παρουσία του έργου Γ. Μ. Βιζυηνού στις βιβλιοθήκες και για τη βιογραφία του:

α. Στην παλαιότερη και στη νεότερη βιβλιογραφία δημιουργείται η εντύπωση – αν όχι η βεβαιότητα – πως ο Βιζυηνός δεν προωθεί τη γερμανόγλωσση διδακτορική διατριβή του στην ελληνική λογιόσύνη και το συγκεκριμένο δημοσίευμά του ελλείπει από τις ελληνικές βιβλιοθήκες και το Πανεπιστήμιο Αθηνών.³⁸ Φυσικά και δεν ισχύει μία τέτοια εικασία. Λόγω της προδρομικής – για τις ελληνικές συνθήκες – δημοσιοποίησης στο διαδίκτυο του καταλόγου της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης *Ανέμη* του Πανεπιστημίου Κρήτης, το αντίτυπο του Φιλεκπαιδευ-

36 Σιδεράς, «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ...», ό.π., 163-164· Βαρελάς, *Μετά θάρρους ανησυχίαν ...*, ό.π., 93-94.

37 Παπακόστας, Γ., «Γύρω από μια πανεπιστημιακή διαμάχη», στο *Ιχνηλασίες. Φιλολογικά μελετήματα*, Αθήνα: Οδυσσεάς, 1990, 33-37· Βιζυηνός, *Στους δρόμους ...*, ό.π., 31-83· Βαρελάς, *Μετά θάρρους ανησυχίαν ...*, ό.π., 94-114.

38 Μαμώνη, «Η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία ...», ό.π., 58· Σιδεράς, Α., «Αυτοβιογραφικά στοιχεία στη διδακτορική διατριβή του Γεωργίου Βιζυηνού», *Θρακικά* 11 (1996-1997), 106· ο ίδιος, «Το διδακτορικό δίπλωμα του Γεωργίου Βιζυηνού», *Νέα Εστία* 1710 (Μάρτιος 1999), 250 - σημ. 7· ο ίδιος, «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ...», ό.π., 157· Κουτριάνου, ό.π., 93 - σημ. 197· Σιδεράς, Σιδερά-Λύτρα, «Εισαγωγή», ό.π., 50, 65.

τικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως άτυπα (χωρίς να αναφέρεται στη βιβλιογραφία) είχε θεωρηθεί μέχρι πρόσφατα το μοναδικό έως τώρα γνωστό στην Ελλάδα. Ωστόσο, ο ηλεκτρονικός εκσυγχρονισμός των ελληνικών βιβλιοθηκών έχει αλλάξει άρδην το ερευνητικό τοπίο. Στην πραγματικότητα είναι το έκτο μεταξύ ακόμη πέντε καταγεγραμμένων αντιτύπων, ενώ ενδεχομένως λανθάνουν και άλλα.

Τα υπόλοιπα καταχωρίζονται στους ηλεκτρονικούς καταλόγους των βιβλιοθηκών: α. της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (αρ. 371.337 ΒιζΓ k 1881), β. του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης στη Συλλογή Νικολάου Γ. Πολίτη (αρ. ΒF721.Β59 1881), γ. της Βικελαίας Βιβλιοθήκης του Δήμου Ηρακλείου Κρήτης στη Συλλογή Δημητρίου Βικέλα (αρ. 421.5 Β ΒΙΚ), δ. της Βουλής των Ελλήνων – Μπενακειού Βιβλιοθήκης από δωρεά του διπλωμάτη και πολιτικού Αντώνιου Α. Ζυγομαλά (αρ. ΖΥΓ 2178) και ε. του Εργαστηρίου Ερευνών Νεοελληνικής Φιλοσοφίας του Τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (αρ. ΒΙΖ 02-15958). Επιπλέον, αντίτυπο εγγράφεται και στον κατάλογο της βιβλιοθήκης της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης στην Τουρκία (αρ. ΙΙΙ.542). Εκτός από εκείνο του Εργαστηρίου Ερευνών Νεοελληνικής Φιλοσοφίας, εύλογα υποθέτουμε ότι ο Βιζυηνός τα καταθέτει στο Πανεπιστήμιο Αθηνών στο πλαίσιο των θεσμικών υποχρεώσεων της υφηγεσίας του και τα δωρίζει σε ιδρύματα και διανοσόμενους με τους οποίους διατηρεί φιλική επαφή, όπως συμβαίνει και με τον Παπαδόπουλο.

β. Ο Σάββας Θ. Λακίδης, διδάσκαλος στην επαρχία Βιζύης και Μηδείας, τρία μόλις χρόνια μετά τον θάνατο του Βιζυηνού εσφαλμένα ισχυρίζεται πως η τυχοδιωκτική περιπέτειά του με το μεταλλείο στο Σαμάκοβο ξεκινά το 1881.³⁹ Όπως παρατηρεί η Κυριακή Μαμώνη, τμήμα της μεταγενέστερης βιβλιογραφίας ακολουθεί το λάθος του Λακίδη⁴⁰ και χρονολογεί ένα ταξίδι του Βιζυηνού στη Βιζύη την άνοιξη του 1881⁴¹ και την πρώτη του επίσκεψη του στο Σαμάκοβο τον Μάιο του 1881.⁴² Μολαταύτα, η νεότερη έρευνα, με τεκμήρια μία επιστολή

39 Λακίδης, Σ. Θ., *Ιστορία της επαρχίας Βιζύης και Μηδείας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις Γ. Γεωργοπούλου, 1899, 52-53.

40 Μαμώνη, Κ., «Νέα στοιχεία ...», ό.π., 20, 21 - σημ. 23.

41 Σαχίνης, Α., «Γεώργιος Βιζυηνός», στο *Παλαιότεροι πεζογράφοι. Α. Ρ. Ραγκαβής, Δ. Βικέλας, Γ. Βιζυηνός, Κ. Παλαμάς, Γ. Βλαχογιάννης*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», ³1989, 123-Μπακιρτζής, Ι. Μ., *Οι ιστορικές συνιστώσες της ιδεολογίας και του έργου του Γεωργίου Βιζυηνού και η οθωμανοκρατία στη Θράκη το β' μισό του 19^{ου} αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1999, 25 - σημ. 54, 32, 47.

42 Αποστολίδης, Κ.-Μ., «Το Σαμμακόβι και τα μεταλλεία του», *Θρακικά* 19 (1944), 182-183. Κιακίδης, Θ. Π., *Ιστορία Σαμμακοβίου και των περίξ ελληνικών κοινοτήτων Ανατολικής Θράκης*, *Θρακικά* 32 (1960), 105 - σημ. 1, 241-242, 244. Ασημομύτης, Β., «Το "Πιωργάκι της Μιχαλιέσσας" και το Σαμμακόβο», *Θρακικά Χρονικά* 17-18 (Χειμώνας - Άνοιξη 1965), 95,

και τοποχρονολογίες από το χειρόγραφο «Λυρικά»,⁴³ έχει αποδείξει ότι από τον Απρίλιο έως τουλάχιστον τον Ιούλιο του 1881 παρευρίσκεται στο Παρίσι και λογικά δεν μπορεί να είναι ούτε στη Βιζύη ούτε στο Σαμάκοβο, ενώ τοποθετεί την εξόρμησή του στο Σαμάκοβο από το 1885 έως το 1892.⁴⁴ Η τοποχρονολογία (Παρίσι, 27 / 15 Ιουλίου 1881) της ιδιόγραφης αφιέρωσης της διδακτορικής διατριβής του στον Παπαδόπουλο συνιστά μία επιπρόσθετη αδιαμφισβήτητη μαρτυρία πως ο Βιζυηνός αυτό το χρονικό διάστημα ενδιατρίβει στο Παρίσι και όχι στην Ανατολική Θράκη.

γ. Τόσο οι παλαιότερες όσο και οι νεότερες βιζυηνικές μελέτες προκαλούν σοβαρή σύγχυση για τη φύση της σχέσης του Βιζυηνού με τον καθηγητή του στη μέση εκπαίδευση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και εισηγητή της υφηγεσίας του στην Ελλάδα Χρήστο Δ. Παπαδόπουλο. Η γενική αίσθηση είναι πως ο Παπαδόπουλος εχθρεύεται τον Βιζυηνό ή σταθερά υπονομεύει την ακαδημαϊκή του σταδιοδρομία. Ο Παπαδόπουλος εντελώς ανυπόστατα μνημονεύεται ως αντίπαλός του και υπερισχύων στη διαμάχη για την έδρα της φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών,⁴⁵ ενώ στην πράξη είναι ο κατεξοχήν υπερασπιστής της επί υφηγεσία διατριβής του. Ο Αλέξανδρος Σιδεράς αυθαίρετα πιθανολογεί ότι ο Παπαδόπουλος ως «καθηγητική μετριότητα, βυθισμένη ήδη στα θολόνερα της Λήθης» κωλυσιεργεί για εννέα έτη την πλήρωση της έδρας της ιστορίας της φιλοσοφίας στο Εθνικό Πανεπιστήμιο και ευθύνεται για την αποτυχία του Βιζυηνού να την κερδίσει.⁴⁶ Άλλες προσεγγίσεις, δίχως να εμπλέκουν το όνομα του Παπαδόπουλου, εκτιμούν ότι στο σύνολό της η πανεπιστημιακή κοινότητα αρνείται να αποδεχτεί τον Βιζυηνό ως ισάξιο της⁴⁷ ή επιδιώκει τον αποκλεισμό του, διότι δεν είναι γιος ή γαμπρός πανεπιστημιακού καθηγητή.⁴⁸ Αντιθέτως, ο Λάμπρος Βαρελάς δεν νομίζει «ότι πρέπει να έχουμε

97· Βιζυηνός, Γ. Μ., *Νεοελληνικά Διηγήματα*, επιμ. Π. Μουλλάς, Αθήνα: Ερμής, 1980, η΄ Αθανασόπουλος, Β., «Χρονολόγιο Γ. Βιζυηνού (1849-1896)», *Διαβάζω* 278 (8 Ιανουαρίου 1992), 15· ο ίδιος, *Οι μύθοι της ζωής ...*, ό.π. 54, 515· Παπαχρήστος, Δ., *Γεώργιος Βιζυηνός. Ο Τρυφερόκαρδος Κύριος Γ. Β.*, Αθήνα: Ηλέκτρα, 2005, 89, 91.

43 Βλ. σημ. 25.

44 Μαμώνη, Κ., «Νέα στοιχεία ...», ό.π., 20· Κουτριάνου, ό.π., 136-141· Βαρελάς, *Μετά θάρρους ανησυχίαν ...*, ό.π., 114-124· Κωνσταντέλλου, Λ., *Γεώργιος Μ. Βιζυηνός - Εμμανουήλ Ροΐδης. Οι αντίποδες*, Αθήνα: Δρόμων, 2018, 80.

45 Κιακίδης, *Ιστορία Σαμμακοβίου ...*, ό.π., 246-247· Ασημομύτης, «Το “Γιωργάκι της Μιχαλιέσσας” ...», ό.π., 99. Βλ. και Μαμώνη, «Η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία ...», ό.π., 59.

46 Σιδεράς, «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ...», ό.π., 164-166.

47 Ιωαννίδης, Σ., *Συγκλίσεις. Βίος, Έργο, Ιδέες. Ρήγας Βελεστινλής, Πολύδωρος Παπαχριστοδούλου, Γεώργιος Βιζυηνός, Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Δοκίμια*, Αλεξανδρούπολη: Περιοδικό «Ενδοχώρα», 1999, 19-20.

48 Μοσχόπουλος, Θ., *Γεώργιος Βιζυηνός. Βίος και πολιτεία*, Αθήνα: Οσελότος, 2021, 44-45.

αμφιβολίες» «για τις καλές διαθέσεις του Χρήστου Παπαδόπουλου προς τον Βιζυηνό» και συμπεραίνει πως στη Φιλοσοφική Σχολή ο Παπαδόπουλος μαζί με τους Στέφανο Κουμανούδη, Ευθ. Καστόρχη, Σπ. Λάμπρο και Ν. Γ. Πολίτη δεν αντιτίθενται σε όσους πανεπιστημιακούς ασχολούνται ταυτόχρονα με την επιστήμη και με την «ελαφρά φιλολογία» / λογοτεχνία, όπως με εμμονή τους καταδιώκει (άρα και τον Βιζυηνό) η ομάδα του Κωνσταντίνου Κόντου.⁴⁹

Τα βιβλία και οι χειρόγραφες αφιερώσεις του Γ. Μ. Βιζυηνού στη συλλογή του Χρήστου Δ. Παπαδόπουλου στον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Αδριανουπόλεως στην Ορεστιάδα, πέρα από τη διαφωτιστική συμβολή τους στα θέματα των αντιτύπων της διδακτορικής διατριβής του για το παιχνίδι στις ελληνικές βιβλιοθήκες και της έναρξης της ενασχόλησής του με το μεταλλείο στο Σαμάκοβο, κυρίως επιβεβαιώνουν πλήρως την άποψη του Βαρελά για τη σύνδεση του Βιζυηνού με τον Ανδριανουπολίτη καθηγητή της φιλοσοφίας. Τεκμηριώνουν την αγαστή και μακρά φιλική σχέση του Βιζυηνού με τον Χρήστο Δ. Παπαδόπουλο από τα μαθητικά του χρόνια στη Χάλκη έως και την περίοδο έπειτα από την υφηγεσία του, όταν εντείνεται η προσπάθειά του να καταξιωθεί ως επιστήμονας και να κατακτήσει μία θέση στο ελληνικό πανεπιστήμιο. Τα βιβλία και οι αυτόγραφες αφιερώσεις στον Φιλεκπαιδευτικό Σύλλογο Αδριανουπόλεως μεταφέρουν οριστικά το πρόβλημα της επαφής του Βιζυηνού με τον Παπαδόπουλο στα απαντημένα ζητήματα της έρευνας για τον Βιζυηνό.

Βιβλιογραφία

- Αθανασόπουλος, Β., «Χρονολόγιο Γ. Βιζυηνού (1849-1896)», *Διαβάζω* 278 (8 Ιανουαρίου 1992), 12-17.
- Αθανασόπουλος, Β., *Οι μύθοι της ζωής και του έργου του Γ. Βιζυηνού*, Αθήνα: Καρδαμίτσας, 1992.
- Άμαντος, Κ., «Λόγιοι Θράκης», *Θρακικά* [Παράρτημα Γ' Τόμου] (1931), 84-195.
- Αποστολίδης, Κ.-Μ., «Κώδικες Ανατολικής Θράκης», *Θρακικά* 18 (1943), 93-160.
- Αποστολίδης, Κ.-Μ., «Το Σαμμακόβι και τα μεταλλεία του», *Θρακικά* 19 (1944), 178-188.
- Ασημομύτης, Β., «Το “Γιωργάκι της Μιχαλιέσσας” και το Σαμμακόβο», *Θρακικά Χρονικά* 17-18 (Χειμώνας - Άνοιξη 1965), 93-99.
- Βακαλόπουλος, Κ. Α., *Παιδεία και Πολιτισμός στην Ανατολική Θράκη. Ο Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αδριανουπόλεως (1872-2000). Από τη μαρτυρική Θρακική Γη στα άγια χώματα της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη: Αντ. Σταμούλης, 2007.

49 Βαρελάς, Μετά θάρρους ανησυχίαν ..., ό.π., 95-96 - σημ. 177, 99-104.

- Βαλέτας, Γ., «Φιλολογικά στο Βιζυηνό», *Θρακικά* 8 (1937), 211-304.
- Βαρελάς, Λ., «Γ. Μ. Βιζυηνός (1849-1896). Δύο άγνωστα κείμενα», *Νέα Εστία* 1854 (Μάιος 2012), 564-599.
- Βαρελάς, Λ., *Μετά θάρρους ανησυχίαν εμπνέοντος. Η κριτική πρόσληψη του Γ. Μ. Βιζυηνού (1873-1896)*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2014.
- Βαρελάς, Λ., «Γ. Μ. Βιζυηνός: Μεταξύ αυτοβιογραφίας και μυθοπλασίας», στο Ι. Πολέμης, Α. Μπρούζος, Α. Βογιατζόγλου, Δ. Σ. Γεωργακόπουλος (επιμ.), *Δώρα σεμνά. Τιμητικός τόμος για την καθηγήτρια Μάρθα Καρπόζηλου*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2021, 233-243.
- Βαχάρογλου, Ευ., «Η πραγμάτωση του ηθικού προτύπου στη συνείδηση του ανθρώπου λαμβάνει τη μορφή ηθικού χαρακτήρα»: Η έννοια της ηθικής στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών μέσα από τα εγχειρίδιο Παιδαγωγικής του Χρήστου Παπαδόπουλου (19ος αιώνας)», στο *Μεγάλοι Έλληνες και Κύπριοι Παιδαγωγοί από την Αρχαιότητα έως Σήμερα: Εκπαιδευτική Συμβολή και Παιδαγωγική Μνήμη. Πρακτικά 7ου Πανελληνίου Συνεδρίου του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ.Ι.-Ε.Π.ΕΚ.)*, 10-12 Οκτωβρίου 2014, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο: http://www.elliepek.gr/documents/7o_synedrio_eisigiseis/Vacharoglou.pdf (τελευταία ανάκτηση 04/10/2021).
- Βιζυηνός, Γ. Μ., *Νεοελληνικά Διηγήματα*, επιμ. Π. Μουλλάς, Αθήνα: Ερμής, 1980.
- Βιζυηνός, Γ. Μ., *Η φιλοσοφία του καλού παρά Πλωτίνω*, σχεδιασμα εισαγωγής Π. Καλλιγιάς, Αθήνα: Αρμός, 1995.
- Βιζυηνός, Γ. Μ., *Επιστολές*, εισαγωγή - σημειώσεις - σχόλια Γ. Παπακώστας, Αθήνα: Πατάκης, 2004.
- Βιζυηνός, Γ. Μ., *Στους δρόμους της λογιουσύνης. Κείμενα γνώσης, θεωρίας και κριτικής*, επιμ. Π. Μουλλάς, επιλεγόμενα - υπόμνημα Β. Αποστολίδου και Μ. Μικέ, Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 2013.
- Βιζυηνός, Γ. Μ., *Ψυχολογικά μελέται επί του καλού*, εισαγωγή - επιμέλεια - σχόλια Λ. Κωνσταντέλλου, Αθήνα: Δρόμων, 2020.
- Γλαβίνας, Α., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός σπουδαστής στην Ιερά Θεολογική Σχολή της Χάλκης (1872-1873)», *Επιστημονική Παρουσία Εστίας Θεολόγων Χάλκης* 6 (2006), 189-229.
- Δρούγκα, Κ. Α., *Η ελληνική παιδεία στην Ανατολική Θράκη κατά την Οθωμανοκρατία (1352-1922). Η ιδεολογική λειτουργία της εκπαιδευτικής διαδικασίας*, Θεσσαλονίκη, Αντ. Σταμούλης, 2011.
- Ιωαννίδης, Σ., *Συγκλίσεις. Βίος, Έργο, Ιδέες. Ρήγας Βελεστινλής, Πολύδωρος Πα-*

- παχριστοδούλου, Γεώργιος Βιζυηνός, Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Δοκίμια, Αλεξανδρούπολη: Περιοδικό «Ενδοχώρα», 1999.
- Κιακίδης, Θ. Π., *Ιστορία Σαμμακοβίου και των περίξ ελληνικών κοινοτήτων Ανατολικής Θράκης*, Θρακικά 32 (1960).
- Κιηγμάς, Δ., «Φιλεκπαιδευτικός Σύλλογος Αδριανουπόλεως», στο Ευ. Μανωλάς (επιμ.), *Ορεστιάδα: Διαδρομές στο Χρόνο. Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Ορεστιάδας*, Νέα Ορεστιάδα: Σχολή Επιστημών Γεωπονίας και Δασολογίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Δήμος Ορεστιάδας, 2016, 281-287.
- Κιηγμάς, Δ. Ν., *Η «Κιβωτός της Ελληνικής Γλώσσης» του αγίου Δωροθέου Πρωίου στη Βιβλιοθήκη του Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου Αδριανουπόλεως*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Νέα Ορεστιάδα, 2016.
- Κούγκουλος, Θ. Β., *Η αναπαράσταση του γενέθλιου τόπου στα διηγήματα του Γ. Μ. Βιζυηνού*, Granada: Centro de Estudios Bizantinos, Neogriegos y Chipriotas, 2020.
- Κουρτίδης, Κ. Γ., «Χρήστος Παπαδόπουλος – Βασίλειος Γρηγοριάδης», *Θρακικά* 1/Γ' & Δ' (1928), 492-494.
- Κουτριάνου, Ε., «Εισαγωγή. Γ. Μ. Βιζυηνός (1849-1896). Οι διαδρομές της ζωής και του έργου του», στο Γ. Μ. Βιζυηνός, *Τα ποιήματα*, επιμ. Ε. Κουτριάνου, τ. Α', Αθήνα: Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2003, 11-230.
- Κωνσταντέλλου, Λ., *Γεώργιος Μ. Βιζυηνός – Εμμανουήλ Ροΐδης. Οι αντίποδες*, Αθήνα: Δρόμων, 2018.
- Κωνσταντινίδης, Γ., «Η εν Αδριανουπόλει ελληνική κοινότης», *Θρακικά* 19 (1944), 39-71.
- Λακίδης, Σ. Θ., *Ιστορία της επαρχίας Βιζύης και Μηδείας από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις Γ. Γεωργοπούλου, 1899.
- Λαμπουσιάδης, Γ. Ι., «Η ελληνική κοινότης Αδριανουπόλεως επί Τουρκοκρατίας», *Θρακικά* 1/Γ' & Δ' (1928), 298-311.
- Λαυράνου, Ε., *Γεώργιος Βιζυηνός. Ψυχολογικά μελέται επί του καλού. Η σχέση της αισθητικής θεωρίας του συγγραφέα με την θεωρία του Immanuel Kant για το Ωραίο*, μεταπτυχιακή διπλωματική εργασία, Τμήμα Ελληνικής Φιλολογίας, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή, 2019.
- Μαμώνη, Κ., «Βιβλιογραφία Γ. Βιζυηνού (1873-1962). Ανέκδοτα ποιήματα από το χειρόγραφο "Λυρικά"», *Αρχείον του Θρακικού Λαογραφικού και Γλωσσι-*

- κού *Θησαυρού* 29 (1963), 209-336.
- Μαμώνη, Κ., «Η ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του Βιζυηνού», *Θρακικά Χρονικά* 30 (1973), 57-59.
- Μαμώνη, Κ., «Νέα στοιχεία για τη ζωή και το έργο του Βιζυηνού», *Διαβάζω* 278 (8 Ιανουαρίου 1992), 18-21.
- Μαμώνη, Κ., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός και η εκπαίδευση. Η διδασκαλική του θητεία και προσφορά», στο Ξ. Κατσαρή-Βαφειάδη (επιμ.), *Γεώργιος Βιζυηνός. Η ζωή και το έργο του. Περιφερειακό Συνέδριο*, Κομοτηνή: Δήμος Κομοτηνής και Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κομοτηνής, 1997, 33-39.
- Μαμώνη, Κ., «Από τη βιογραφία και εργογραφία του Γ. Βιζυηνού. Καταγραφές και επισημάνσεις», *Ενδοχώρα* 3/48 (Δεκέμβριος 1996), 13-17.
- Μέξης, Α. Δ., *Η εν Χάλκη Ιερά Θεολογική Σχολή. Ιστορικά Σημειώματα (1844-1935)*, Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις «Φαζιλέτ», 1935.
- Μαυρέλος, Ν., «Ψυχολογικά μελέται επί του καλού του Γ. Βιζυηνού: Η “παιδιά” και η “φυσική τάσις προς μίμησιν” ως παράγοντες διαμόρφωσης της “καλλολογικής διαθέσεως” και του έργου τέχνης», στο Ν. Μαυρέλος (επιμ.), *Το εύρος του έργου του Γ. Βιζυηνού. Παλαιότερες αναγνώσεις και νέες προσεγγίσεις. Εις μνήμην Κυριακής Μαμώνη*, Αθήνα: Σοκόλης-Κουλεδάκης - Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, 2012, 241-258.
- Μογέ, Ξ. Δ., *Η εν Χάλκη Ελληνομπορική Σχολή*, Εν Κωνσταντινουπόλει: Τύποις Βουτυρά και Σας, 1875.
- Μοσχόπουλος, Θ., *Γεώργιος Βιζυηνός. Βίος και πολιτεία*, Αθήνα: Οσελότος, 2021.
- Μπακιρτζής, Ι. Μ., *Οι ιστορικές συνιστώσες της ιδεολογίας και του έργου του Γεωργίου Βιζυηνού και η οθωμανοκρατία στη Θράκη το β' μισό του 19ου αιώνα*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Αθήνα 1999.
- Νούτσος, Π., «Γεώργιος Βιζυηνός: Η “εσωτερική ιστορία” της Τέχνης», στο *Γεώργιος Βιζυηνός. Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για τη ζωή και το έργο του*, Θεσσαλονίκη: Δήμος Κομοτηνής και Κέντρο Λαϊκών Δρωμένων, 1998, 35-47.
- Νούτσος, Π., «Γιατί ένας “Τρικουπικός” υφηγητής δεν σταδιοδρομεί στο Πανεπιστήμιο Αθηνών», στο Κ. Αρώνη-Τσίχλη και Λ. Τρίχα (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα: Παπαζήσης, 2000, 495-502.
- Ξηρέας, Μ., *Άγνωστα βιογραφικά στοιχεία και κατάλοιπα του Βιζυηνού*, Λευκωσία - Κύπρος: χ.ε., 1949.
- Παπαδόπουλος, Χ. Δ., *Περί αφομοιώσεως εν τω ψυχικό βίω*, Αθήνησι: Εκ του

- Τυπογραφείου της Φιλοκαλίας, 1878.
- Παπακώστας, Γ., «Γύρω από μια πανεπιστημιακή διαμάχη», στο *Ιχνηλασίες. Φιλολογικά μελετήματα*, Αθήνα: Οδυσσέας, 1990, 33-37.
- Παπαχρήστος, Δ., *Γεώργιος Βιζυηνός. Ο Τρυφερόκαρδος Κύριος Γ. Β.*, Αθήνα: Ηλέκτρα, 2005.
- Ρυζιώτης, Γ., Κιηγάς, Δ., «Χρήστος Παπαδόπουλος», στο Ευ. Μανωλάς (επιμ.), *Η Ορεστιάδα στον 21^ο αιώνα: Προκλήσεις και Προοπτικές. Πρακτικά 3^{ου} Πανελληνίου Συνεδρίου Ιστορίας και Πολιτισμού της Ορεστιάδας*, Νέα Ορεστιάδα: Σχολή Επιστημών Γεωπονίας και Δασολογίας Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και Δήμος Ορεστιάδας, 2020, 241-247.
- Σαχίνης, Α., «Γεώργιος Βιζυηνός», στο *Παλαιότεροι πεζογράφοι. Α. Ρ. Ραγκαβής, Δ. Βικέλας, Γ. Βιζυηνός, Κ. Παλαμάς, Γ. Βλαχογιάννης*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», ³1989, 119-186.
- Σιδεράς, Α., «Αυτοβιογραφικά στοιχεία στη διδακτορική διατριβή του Γεωργίου Βιζυηνού», *Θρακικά* 11 (1996-1997), 105-114.
- Σιδεράς, Α., «Το διδακτορικό δίπλωμα του Γεωργίου Βιζυηνού», *Νέα Εστία* 1710 (Μάρτιος 1999), 241-253.
- Σιδεράς, Α., «Ο Γεώργιος Βιζυηνός ως επιστήμων», *Περί Θράκης* 2 (2002), 149-172.
- Σιδεράς, Α., Σιδερά-Λύτρα, Π., «Άγνωστη επιστολή του Γεωργίου Βιζυηνού σε Γερμανό φίλο του», *Ενδοχώρα* 57-58 (Αύγουστος 1998), 125-135.
- Σιδεράς, Α., Σιδερά-Λύτρα, Π., «Εισαγωγή», στο Βιζυηνός, Γ. Μ., *Το παιδικό παιχνίδι σε σχέση με την Ψυχολογία και την Παιδαγωγική. Πρωτότυπη επί διδακτορία διατριβή για την απόκτηση του τίτλου του Διδάκτορα της Φιλοσοφίας στο Πανεπιστήμιο της Γοττίγγης*, εισαγωγή – μτφρ. - σχόλια Α. Σιδεράς και Π. Σιδερά-Λύτρα, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, 2009, 21-90.
- Σπαθάκης, Α. Κ., *Vademecum ήτοι έλεγχος της τε κρίσεως των κριτών του Παιδαγωγού μου της παιδαγωγικής Χ. Παπαδοπούλου, καθηγητού του Πανεπιστημίου, και της ελλην. γραμματικής Π. Οικονόμου, διευθ. του εν Λαρίση Διδασκαλείου*, Εν Αθήναις: Τυπογραφείον Σ. Κουσουλίνου, 1884.
- Τζεκάκης, Μ., Πολίτης, Α. (επιμ.), *Βιβλιοθήκες του Ελληνισμού. Τεκμήρια από την Αδριανούπολη και τη Βάρνα*, Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 2004.
- Φούκας, Β. Α., *Η παιδαγωγική κατάρτιση των εκπαιδευτικών Μέσης Εκπαίδευσης στην Ελλάδα (1837-1910). Αναζητήσεις, θέσεις, προοπτικές*, Θεσσαλονίκη: Αδελφοί Κυριακίδη, 2005.
- Φούκας, Β. Α., *Η Παιδαγωγική θεωρία και επιστήμη στην Ελλάδα (18ος και 19ος αιώνες): Βασικοί εκπρόσωποι – αντιπροσωπευτικά κείμενα*, Θεσσαλονίκη: Δέσποινα Κυριακίδη, 2014.

Ιστορία, κοινωνία και πολιτισμός είναι το τρίπτυχο γύρω από το οποίο δομούνται οι εργασίες του παρόντος τόμου. Οι κοινωνίες οι οποίες βρίσκονται στο επίκεντρο των κοινωνικών επιστημών είναι προϊόντα πολιτισμού και ταυτόχρονα παράγουν πολιτισμό σε μια διαχρονική προοπτική. Τα πεδία έρευνας των εργασιών του τόμου είτε αναφέρονται στη συγχρονία είτε στη διαχρονία αφορούν τις ιστορικές και πολιτισμικές πτυχές των κοινωνιών και προσπαθούν να ανταποκριθούν στα ερευνητικά ζητήματα και τις προκλήσεις που αναδύονται στους κόλπους των επιστημών του 21ου αιώνα.

Αν οι ρηξικέλευθες εξελίξεις που δρομολογήθηκαν μετά τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου (1989-1991) είχαν τον αντίκτυπό τους στην επιστημονική σκέψη καθιστώντας τη μετα-αποικιακή θεωρία φάρο για την κριτική στάση απέναντι στη δυτικοκεντρική ερμηνεία του κόσμου και τη γλωσσολογική και πολιτισμική στροφή ως κυρίαρχες κατευθύνσεις στη μελέτη της κοινωνίας και του πολιτισμού, σήμερα βρισκόμαστε μπροστά σε νέες προκλήσεις πλαισιωμένες από τη ρευστότητα των θεωρητικών παραδειγμάτων. Με αυτή την έννοια, η ποικιλομορφία τόσο ως προς την προσέγγιση όσο και ως προς τα μεθοδολογικά εργαλεία που χαρακτηρίζει τις μελέτες που ακολουθούν, μπορεί να αποδοθεί στη δυναμική του πλουραλιστικού και πολυσχιδούς διανοητικού πλαισίου αναφοράς της εποχής μας.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Σπουδές στην τοπική ιστορία - Διεπιστημονικές προσεγγίσεις»
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΕΘΝΟΛΟΓΙΑΣ

ISBN 978-960-656-108-5

Μακέτα εξωφύλλου: Γαβριήλ Τσαγγαράτος

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ Κ. & Μ. ΑΝΤ. ΣΤΑΜΟΥΛΗ/ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

Π. Πατρών Γερμανού 38 - Ιωάννου Μιχαήλ 2. 546 22 Θεσσαλονίκη, τηλ.: 2310-264748, 9000 777, 6946 461 460
E-mail: anstamoulis@hotmail.com · www.biblionet.gr (Σταμούλης Αντ.) · www.osdelnet.gr (Σταμούλης Αντ.)
· www.stamoulisant.gr